

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

І. П. Радомський

Постановка проблеми. Різноманітність і складність ситуацій соціальної взаємодії, в яких беруть участь офіцери МВС України, вимагають високого рівня їх підготовленості до ефективного спілкування з підлеглими, колегами, а також з цивільними особами в повсякденному житті та екстремальних ситуаціях. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС України – важлива складова їх професійної компетентності. Водночас, як свідчить досвід, курсанти мають досить незначні можливості для практичного випробування, корекції та вдосконалення своїх комунікативних, управлінських здібностей і вмінь у рамках навчального процесу. Окремі дисципліни, при вивченні яких доводиться епізодично виконувати функції керівника (тактична, спеціальна, стройова підготовка і т.п.), досить віддалені від проблем професійного спілкування і не передбачають спеціальної роботи, спрямованої на діагностику, розвиток і корекцію комунікативних умінь курсантів, удосконалення стильових особливостей їхнього спілкування.

Метою даної статті є аналіз результатів експериментального дослідження, які підтвердили ефективність розробленої комплексної технології формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС України.

Дослідно-експериментальна робота з реалізації педагогічних умов і технології формування у курсантів культури професійного спілкування здійснювалась поетапно.

На першому етапі визначалась та уточнювалась гіпотеза експериментального дослідження на основі аналізу фактичного стану культури професійного спілкування у курсантів ВНЗ МВС України. Виявлялись суперечності та фактори, що знижують або підвищують ефективність цього процесу, розроблявся інструментарій експериментального дослідження, проводилось пілотажне дослідження, визначались і уточнювались критерії та показники рівнів сформованості у курсантів культури професійного спілкування.

На цьому етапі ми вивчили та узагальнили думки 416 курсантів, 48 офіцерів курсантських підрозділів і викладацького складу двох ВНЗ МВС України (Навчально-науковий інститут підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби КНУВС та академія внутрішніх військ МВС України). Проаналізовано й узагальнено пропозиції та рекомендації у відгуках на молодих офіцерів-випускників Навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби КНУВС.

Експериментальна перевірка ефективності методики тривала протягом двох років на базі факультету внутрішніх військ Навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби КНУВС.

Для проведення формуючого експерименту були відібрані три експериментальні групи, що склалися з 48 курсантів, і три контрольні групи з 53 курсантів. Експериментальна робота здійснювалась у процесі вивчення спецкурсу “Основи культури професійного спілкування офіцера МВС”, під час проходження курсантами навчальної практики та військового стажування. Також в експериментальних групах ми практикували проведення різноманітних заходів (КВК, групові та індивідуальні консультації тощо), спрямованих на розвиток комунікативних якостей курсантів.

Після визначення складу обох груп за допомогою різних методів (спостереження, бесіди, опитування, вивчення документів, узагальнення незалежних характеристик, аналізу результатів діяльності) здійснювалось вивчення курсантів експериментальної та контрольної груп.

Умови, які ми визначили, були покладені в основу розробленої нами методики тренінгу формування культури професійного спілкування (далі тренінг ФКПС) майбутніх офіцерів МВС, що включає комплекс форм, методів і прийомів, спрямованих на розвиток і корекцію компонентів культури професійного спілкування офіцера МВС. Також ми використовували основні положення педагогічної системи А. С. Макаренка [2] та методу активного соціально-психологічного навчання Т. С. Яценко [6].

При організації експериментального дослідження ми виходили з того, що формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС неможливе без систематичної, цілеспрямованої підготовки в межах відповідного спецкурсу. Враховуючи складність цього завдання та неможливість реалізувати його через традиційні дисципліни, які лише частково розглядають окремі аспекти культури професійного спілкування офіцера МВС, ми розробили експериментальну навчальну програму спецкурсу “Основи культури професійного спілкування офіцера МВС”, у ході якого проводили тренінг ФКПС.

Перевірка ефективності розробленої методики здійснювалась шляхом проведення до і після формуючого експерименту контрольних діагностичних зрізів, за допомогою яких ми простежили динаміку становлення у курсантів структурних компонентів культури професійного спілкування. З метою дослідження результатів діяльності експериментальних груп із показниками контрольних груп ми провели порівняння отриманих результатів.

В експериментальних групах навчально-виховний процес здійснювався під час проведення тренінгу формування культури професійного спілкування, в контрольних групах – за традиційними методиками.

Розглянемо найважливіші результати формуючого експерименту, що був спрямований на розвиток у майбутніх офіцерів МВС внутрішнього, мотиваційно-ціннісного, та зовнішніх – комунікативного, перцептивного та інтерактивного – структурних компонентів культури професійного спілкування.

Для визначення динаміки змін суб'єктивної значущості чотирьох типів професійних цінностей (а) ефективного виконання професійної діяльності; б) сприятливі міжособистісні стосунки з підлеглими, позитивний психологічний мікроклімат у колективі; в) власне благополуччя, престижна посада; г) чітка субординація, дисципліна і порядок в очолюваному колективі) курсантам експериментальних і контрольних груп ми пропонували за семибальною шкалою оцінити вище перераховані типи цінностей відповідно до їх особистісної значущості. Результати показали, що в курсантів контрольних груп посилилася орієнтація на інтереси професійної діяльності та на офіційну субординацію у спілкуванні, але послабилася орієнтація на формування позитивного психологічного клімату в колективі та дещо послабилася орієнтація на себе. Це може свідчити про те, що в умовах стихійного становлення культури професійного спілкування відбувається поступова переорієнтація майбутніх офіцерів МВС на офіційно-ділову модель спілкування, підтримання статусно-рольової дистанції у спілкуванні з підлеглими, що значно ускладнить створення сприятливого психологічного мікроклімату в колективі та знизить ефективність службової діяльності.

У курсантів експериментальних груп, у свою чергу, посилилася орієнтація на психологічний клімат і стосунки в колективі, але дещо знизилася орієнтація на інтереси професійної діяльності та орієнтація на субординацію. На нашу думку, це результат проведеного тренінгу формування культури професійного спілкування, в ході якого учасники переконалися у важливості позитивних міжособистісних стосунків у колективі для організації виконання поставлених завдань, відчули необхідність відкритого, довірливого спілкування.

Отже, можна зробити висновок про ефективність тренінгу ФКПС у напрямі корекції мотиваційно-ціннісного компоненту культури професійного спілкування офіцера МВС.

Для визначення динаміки розвитку соціально-перцептивних умінь курсантів експериментальних і контрольних груп ми проводили зрізи зі встановлення об'єктивності сприйняття людини та уміння слухати співрозмовника.

Визначаючи об'єктивність сприйняття курсантами співрозмовника, ми встановили, що суттєвих відмінностей між курсантами контрольних та експериментальних груп під час першого зрізу на формуючому етапі не спостерігалось. Близько половини курсантів обох груп демонстрували середній та нижче середнього рівні об'єктивності соціальної перцепції. У сприйнятті співрозмовників вони схильні були робити поспішні висновки, поверхово розуміли партнерів по спілкуванню. припускалися помилок під час оцінювання їхніх індивідуальних якостей і мотивів.

По завершенні формуючого експерименту в експериментальних групах значно збільшився відсоток курсантів із високим (з 14,25 % до 21,92 %) та середнім (з 37,22 % до 45,39 %) рівнями об'єктивності сприйняття співрозмовника і зменшилася кількість курсантів з низьким рівнем (з 23,06 % до 10,42 %). Визначені зміни є статистично значущими (див. табл. 1). У контрольних групах також відбулась незначна позитивна динаміка змін показників об'єктивності сприйняття співрозмовника, але ці зміни не є статистично значущими.

Таблиця 1. Рівні об'єктивності сприйняття курсантами експериментальних і контрольних груп співрозмовника

№	Рівні	1 ЗРІЗ		2 ЗРІЗ	
		Е групи (n=48)	К групи (n=53)	Е групи (n=48)	К групи (n=53)
1	Високий	7 (14,25 %)	8 (14,61 %)	11 (21,92 %)	16 (16,82 %)
2	Середній	18 (37,22 %)	19 (36,81 %)	22 (45,39 %)	21 (38,76 %)
3	Нижче середнього	12 (25,47 %)	14 (26,20 %)	10 (22,27 %)	13 (24,23 %)
4	Низький	11 (23,06 %)	12 (22,38 %)	5 (10,42 %)	10 (20,19 %)

При визначенні такого важливого для офіцера МВС перцептивного уміння, як уміння слухати співрозмовника, ми теж спостерігаємо позитивну тенденцію в експериментальних групах (див. табл. 2). У контрольних групах не відбулося статистично достовірних змін у рівнях сформованості уміння слухати співрозмовника, в експериментальних групах значно зросла кількість курсантів із середнім (з 38,3 % до 49,1 %) і високим (з 18,5 % до 27,7 %) рівнем розвитку цього уміння.

Таблиця 2. Рівні розвитку уміння слухати співрозмовника у курсантів експериментальних і контрольних груп

№	Рівні	1 зріз		2 зріз	
		Е група (n=48)	К група (n=53)	Е група (n=48)	К група (n=53)
1	Високий	9 (18,5 %)	10 (19,3 %)	13 (27,7 %)	11 (21,2 %)
2	Середній	18 (38,3 %)	20 (39,1 %)	24 (49,1 %)	21 (40,3 %)
3	Нижче середнього	12 (25,4 %)	13 (26 %)	8 (16,6 %)	13 (23,2 %)
4	Низький	9 (17,8 %)	10 (18,2 %)	3 (6,6 %)	8 (15,3 %)

За допомогою тестового завдання ми обстежили, визначили і оцінили комунікативні та організаторські здібності курсантів експериментальних і контрольних груп.

Як видно з таблиць 3 та 4, рівні комунікативних та організаторських здібностей курсантів експериментальних і контрольних груп після першого зрізу на початку експериментального дослідження суттєво не відрізняються, для переважної більшості курсантів властиві середній та нижче середнього рівні комунікативних і організаторських здібностей. Після проведення експериментального дослідження ми констатуємо збільшення високого та дуже високого рівнів комунікативних та організаторських здібностей курсантів експериментальних груп і зменшення кількості курсантів, яким властиві нижче середнього та низький рівні комунікативних та організаторських здібностей. У контрольних групах суттєвого збільшення рівня комунікативних та організаторських здібностей ми не зафіксували. Отже, можна стверджувати, що експериментальна методика виявилася ефективною щодо вдосконалення комунікативного компонента культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС.

Таблиця 3. Рівні комунікативних здібностей курсантів експериментальних і контрольних груп

№	Рівні	1 зріз		2 зріз	
		Е група (n=48)	К група (n=53)	Е група (n=48)	К група (n=53)
1	Дуже високий	2 (4,1 %)	3 (5,6 %)	4 (8,32 %)	3 (5,7 %)
2	Високий	7 (14,2 %)	7 (14 %)	10 (20,8 %)	8 (15,5 %)
3	Середній	28 (58,3 %)	31 (58,2 %)	27 (56,1 %)	32 (60,2 %)
4	Нижче середнього	9 (19,3 %)	10 (18,3 %)	6 (12,7 %)	9 (16,8 %)
5	Низький	2 (4,1 %)	2 (3,8 %)	1 (2,08 %)	1 (1,8 %)

Таблиця 4. Рівні організаторських здібностей курсантів експериментальних та контрольних груп

№	Рівні	1 зріз		2 зріз	
		Е група (n=48)	К група (n=53)	Е група (n=48)	К група (n=53)
1	Дуже високий	4 (8,3 %)	5 (9,5 %)	7 (14,6 %)	6 (11,3 %)
2	Високий	9 (18,7 %)	11 (20,7 %)	14 (29,1 %)	13 (24,6 %)
3	Середній	26 (54,1 %)	29 (54,7 %)	22 (45,7 %)	27 (50,8 %)
4	Нижче середнього	7 (14,6 %)	5 (9,4 %)	4 (8,3 %)	5 (9,5 %)
5	Низький	2 (4,1 %)	3 (5,7 %)	1 (2,3 %)	2 (3,8 %)

Вивчення змін рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС вимагало також оцінки їхніх інтерактивних умінь, які характеризують здатність налагоджувати професійну взаємодію, обирати адекватні способи і прийоми впливу на підлеглих. На наш погляд, інтерактивні уміння в комплексному вигляді відображаються в індивідуальному стилі професійного спілкування офіцера.

Для визначення орієнтації майбутніх офіцерів МВС на виділені нами стилі професійного спілкування (авторитарний, нормативно-службовий, ліберальний, партнерський, особистісно-відкритий, агресивний) їм пропонувалося за семибальною шкалою оцінити ефективність кожного стилю, представленого характерними для нього особливостями.

У курсантів експериментальних груп зменшилася орієнтація на авторитарний та агресивний стилі професійного спілкування, дещо зменшилася орієнтація на нормативно-службовий стиль, водночас посилились орієнтації на особистісно-відкритий та партнерський стилі спілкування. У курсантів контрольних груп статистично значущих змін у співвідношенні стильових орієнтацій не відбулось. Ми відзначаємо їх односторонню орієнтованість на силові, директивні форми професійної взаємодії.

На основі вищевикладених результатів ми дійшли висновку, що після проведення формуючого експерименту орієнтації курсантів експериментальних груп на різні стилі професійного спілкування стали більш збалансованими.

Результати, які ми отримали, свідчать про те, що внаслідок формуючого експерименту у курсантів відбулися статистично значущі кількісні і якісні зміни в основних компонентах культури професійного спілкування: мотиваційно-ціннісному, перцептивному, комунікативному, інтерактивному. Це ми спостерігаємо в позитивній динаміці загальних рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС (див. табл. 5).

Кількість курсантів експериментальних груп, яка досягла особистісно-зорієнтованого рівня сформованості культури професійного спілкування, зросла з 27,1 % до 37,5 %, курсантів, котрим притаманний службово-орієнтований рівень, збільшилося на 12,5 %. Утім, зменшився відсоток курсантів із найнижчим, нормативно-орієнтованим рівнем сформованості культури професійного спілкування на 22,9 %.

У контрольних групах не відбулося значних змін у рівнях сформованості культури професійного спілкування курсантів, хоча спостерігаються деякі незначні позитивні зміни. На нашу думку, вони пов'язані із загальним розвитком та зростанням професійної зрілості курсантів у процесі навчання у ВНЗ.

Таблиця 5. Динаміка рівнів сформованості культури професійного спілкування у курсантів експериментальних і контрольних груп

№	Рівні	Експерим. групи (n=48)		Контр. групи (n=53)	
		1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз
1	Особистісно-орієнтований	13 (27,1 %)	18 (37,5 %)	15 (28,3 %)	17 (31,9 %)
2	Службово-орієнтований	21 (43,7 %)	27 (56,2 %)	22 (41,5 %)	23 (43,6 %)
3	Нормативно-орієнтований	14 (29,2 %)	3 (6,3 %)	16 (30,2 %)	13 (24,5 %)

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що успішній реалізації цих умов сприяє втілення у практику навчально-виховного процесу ВНЗ розробленої нами методики тренінгу формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС України, що містить комплекс форм, методів і прийомів, спрямованих на:

- розвиток комунікативних, інтерактивних і перцептивних умінь курсантів спільно з корекцією їхніх ціннісних орієнтацій у сфері професійного спілкування;
- формування у курсантів рефлексивного ставлення до комунікативного аспекту майбутньої професійної діяльності, спрямованості на самовдосконалення способів і прийомів професійного спілкування;

- використання методів активного навчання, які моделюють соціальний контекст і основні способи спілкування офіцера МВС під час професійної взаємодії;
- використання соціально-психологічного тренінгу як групової форми організації навчання;
- діалогічна форма навчальної взаємодії між викладачем та курсантами, що забезпечує сприятливий психологічний мікроклімат у групі, творчість і спонтанність під час занять.

Висновки. Внаслідок проведення формуючого експерименту підтвердилася ефективність розробленої на основі обґрунтованих педагогічних умов технології формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС. У курсантів відбулися статистично значущі кількісні та якісні зміни в основних структурних компонентах культури професійного спілкування: мотиваційно-ціннісному, перцептивному, комунікативному та інтерактивному. Це виявилось в позитивній динаміці загальних рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС. Значна кількість курсантів експериментальних груп (39,1 %) досягла вищого, особистісно-орієнтованого рівня культури професійного спілкування.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективними є такі напрями подальшої роботи: дослідження мовної поведінки працівника МВС в конфліктних та екстремальних ситуаціях; дослідження комплексу проблем комунікативної освіти майбутніх офіцерів МВС, що стосується культури мовної поведінки, яка може досліджуватися в багатьох аспектах (відповідність загальнолюдським нормам моралі, тенденціям до демократизації стосунків у всіх сферах).

Література :

1. Емельянов Ю. Н., Кузьмин Е. С. Теоретические и методические основы социально-психологического тренинга: Учебное пособие. – А., 1983. – 103 с.
2. Макаренко А. С. Сочинения: В 7 т. – М., 1952. Т. 7. – с. 473.
3. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. – К.: НДІП, 1990. – 240 с.
4. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учебное пособие – Самара: Издательский Дом "БАХРАХ", 1998. – 672 с.
5. Теорія та досвід застосування тренінгових технологій у практичній психології: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 листопада 2003 р. / За ред. А.І. Мороз. – К.: КІВС, 2003. – 260 с.
6. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися. – К.: Освіта, 1993. – 208 с.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

І.М.Ткачук

Перебудова соціально-економічних і політичних умов розвитку суспільства, його демократизація та гуманізація, відродження духовності, загальнолюдських цінностей, національної культури, традицій народу України, перехід до ринкових економічних відносин вимагають перебудови та подальшого розвитку системи освіти. Підготовка спеціалістів, здатних до ініціативної, самостійної професійної діяльності у швидкозмінних соціально-економічних умовах суспільства й виробництва, формування у них творчого мислення є завданням вищої школи.

Одним із напрямів удосконалення системи освіти є активізація пізнавальної діяльності, важливий критерій якої – сформованість творчої активності. Слід відзначити, що при досить високих вимогах до оволодіння гуманітарними дисциплінами у навчальних планах ВНЗ відводиться дуже мало аудиторного часу. Аналіз педагогічного досвіду і зміст психолого-педагогічної літератури дає можливість виділити причини зниження творчої активності студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін, а саме: недостатність заходів, спрямованих на активізацію творчого підходу; обмеженість навчального часу; недооцінка самостійної роботи студентів.